



ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΑ

Φραγκάδες

Νεγάδες

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ Δ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA A. ΚΑΛΑΪΤΖΗ

Είμαι αλήθεια, πως κάθε φορά που μιλάμε για Ζαγόρι, οι Φραγκάδες και οι Νεγάδες δεν είναι από τα πρώτα ονόματα που έρχονται στο νου μας. Όχι γιατί υπολείπονται σε ομορφιά ή παράδοση κάποιων άλλων διάσημων χωριών αλλά κυρίως γιατί η τουριστική τους υποδομή ήταν ως πρόσφατα ανύπαρκτη.

Το χειμώνα του 2001 - μέρες Πρωτοχρονιάς - μας έφερε ο δρόμος στους Φραγκάδες, διαβατικούς προς το Ανατολικό Ζαγόρι.

- Να άλλο ένα ξεχασμένο χωριό του Ζαγοριού, είχα πει τότε στην Άννα. Σπάνια οι επισκέπτες φτάνουν ως εδώ. Μα κι αν ακόμα φτάσουν, το εγκαταλείπουν γρήγορα. Χωρίς ξενώνα και ταβέρνα δεν μένει ο επισκέπτης.

Δύο λεπτά αργότερα, στην είσοδο του χωριού, μας περίμενε ένα θέαμα απίστευτο. Πάνω από δέκα αυτοκίνητα ασφυκτιούσαν μπροστά σ' ένα ογκώδες οίκημα, φωταγωγημένο και στολισμένο γιορτινά. Στο εσωτερικό της αίθουσας αναμμένα τζάκια, ωραία διακόσμηση, πρόσωπα χαρούμενα, πίτες, αγριογούρουνα, παραδοσιακή κουζίνα και κόκκινο κρασί. Ο ξενώνας "Πετρωτό" είχε αναλάβει το δύσκολο έργο, να ξαναφέρει τον κόσμο στους Φραγκάδες. Φύγαμε αργά μέσα στο χιόνι με την υπόσχεση να επιστρέψουμε ...





Ο Ξενώνας “Πετρωτό”, με τη λιτή, παραδοσιακή του αρχιτεκτονική, δεσπόζει στην δυτική είσοδο των Φραγκάδων.

ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

- Σας θυμάμαι, λέει ο Αλέξης. Είχατε καθήσει σ' ένα μικρό τραπέζακι στη γωνία, το μοναδικό που ήταν ελεύθερο. Σας είχα σερβίρει αγριογούρουνο, πίτα και ένα μπουκάλι κόκκινο κρασί.

Ο Αλέξης, ο ένας από τους τρεις γιους του Νίκου και της Φρόσως, δεν έχει αλλάξει από τότε, είναι πάντα το ίδιο ευγενικός και φιλικός. Περιφέρουμε τα βλέμματά μας στην όμορφη αίθουσα, τόσο ασφυκτικά γεμάτη την Πρωτοχρονιά του 2001 και τόσο ήρεμη αυτή την πρωινή ώρα του Νοέμβρη. Κάθε σημείο του χώρου αποπνέει καλαισθησία και γούστο. Το εξαιρετικό πλακόστρωτο δάπεδο συνυπάρχει αρμονικά με τα ταβάνια, φτιαγμένα παραδοσιακά με ξύλινα πηγάκια. Τα λευκά κουρτινάκια που κοσμούν τα σιδερόφρακτα παράθυρα

επιτρέπουν στο φως να εισχωρεί διάχυτο από πολλά σημεία των τοίχων. Στοιχείο διακοσμητικό εξαίρετο είναι οι κοιψές προθήκες που φιλοξενούν παλιά αντικείμενα και με τον εσωτερικό τους φωτισμό χαρίζουν στην αίθουσα μια ξεχωριστή προσωπικότητα.

Την ευχάριστη όψη του χώρου εστίασης συμπληρώνουν το τζάκι και το πετρόχτιστο μπαρ με τα ψηλά ξύλινα σκαμνιά. Ένας ιδιαίτερος χώρος καθιστικού, ζεστός και φιλόξενος, έχει δημιουργηθεί στο δυτικό τμήμα της αίθουσας. Εδώ, γύρω από το αναμμένο τζάκι, με κρασί ή τσιπουράκι στα χαμηλά στρόγγυλα τραπέζακια, έμελλε να περάσουμε ευχάριστες ώρες με τους ανθρώπους των Φραγκάδων τις νύχτες του Νοέμβρη.

Μια εσωτερική πέτρινη σκάλα οδηγεί στα δωμάτια του δεύτερου ορόφου του Ξενώνα. Στο τέλος της σκάλας δεσπόζει μια ωραιότατη αρχιτεκτονική κατασκευή. Όλος σχεδόν ο



Στην αίθουσα πρωινού και εστίασης με το καλαίσθητο μπαρ κυριαρχούν τα ζεστά χρώματα, η θαυμάσια επίπλωση και τα παραδοσιακά ταβάνια με τα ξύλινα πηγάκια.

Τα άνετα και κομψά δωμάτια στον ξενώνα "Πετρωτό", εξασφαλίζουν μια ευχάριστη διαμονή στον επισκέπτη των Φραγκάδων.





χώρος έχει παραμείνει ανοιχτός, δημιουργώντας έτσι ένα υπέροχο αίθριο, που δίνει στην αίθουσα του ισογείου μια αίσθηση απλοχωριάς και ελευθερίας. Σ' ένα τμήμα του αίθριου φιλοξενείται ένα μικρό καθιστικό με επίπλωση εξαιρετικής ποιότητας και σκάκι, χώρος ιδανικός για κάποιες ήρεμες στιγμές. Εξίσου ευχάριστα είναι και τα δωμάτια του ξενώνα, που είναι λιτά αλλά όμορφα επιπλωμένα και διαθέτουν μεγάλη ευρυχωρία. Κάποια απ' αυτά προσφέρουν θέα εκπληκτική στον ορεινό ηπειρωτικό ορίζοντα, όπου δεσπόζουν το Περιστέρι, τα Τζουμέρκα και το Μιτσικέλι.

Ένας άλλος σημαντικός πόλος έλξης για τους επισκέπτες του ξενώνα αλλά και των Φραγκάδων είναι η εξαιρετική μαγειρική της κυρίας Φρόσως. Σαν γνήσια ζαγορίσια νοικοκυρά ακολουθεί την γευστική παράδοση του τόπου της με κυρίαρχα πιάτα την εξαιρετική γίδα βραστή, ντόπιους γίγαντες με χόρτα στο φούρνο, γιαπράκια και αρνί στη γάστρα με πατάτες φούρνου. Κορυφαία γεύση είναι το ντόπιο αγριογούρουνο σιφάδο. Το καλοκαίρι κυριαρχούν το μοσχάρι με μελιτζάνες, το αρνί με



Μια θαυμάσια γωνιά με κομψή επίπλωση στο αίθριο του ξενώνα "Πετρωτό".

Το πρωινό στον ξενώνα είναι από κάθε άποψη πλούσιο και ποικίλο.

Αμέσως μετά τα τελευταία σπία των Φραγκάδων απλώνονται σε μεγάλη έκταση χαμηλές λοφοπλαγίες, καλυμμένες με πυκνά δρυοδάση. (δεξιά)

φασολάκια και τα κολοκυθάκια γεμιστά. Δεν λείπουν βέβαια τα νόστιμα ντόπια κρέατα της ώρας με το παραδοσιακό κοντοσουβλι, παιδάκια και μπιφτέκι. Οι λάτρεις της ηπειρωτικής πίτας θα έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε χορτόπιτα με ποικιλία χόρτων, κοτόπιτα, τυρόπιτα, κολοκυθόπιτα, πρασόπιτα και βέβαια την πατροπαράδοτη και πασίγνωστη σ' όλο το Ζαγόρι αλευρόπιτα. Την ίδια νοστιμότητα αυτή πίτα έχει την δυνατότητα να παραγγείλει ο επισκέπτης και στο πρωινό του, που περιλαμβάνει ντόπιο μέλι, χωριάτικα αυγά, σπιτικές μαρμελάδες, τυριά και αλλαντικά.

Για τη φιλόξενη διάθεση και την ευγένεια όλων των μελών της οικογένειας Πάντζου μόνον κολακευτικά θα μπορούσαμε να μιλήσουμε. Άλλωστε τα στοιχεία αυτά χαρακτηρίζουν κατά κανόνα κάθε Ηπειρώτη. Είναι εξαιρετικά ευχάριστο για μας να έχουμε για πρώτη φορά τη δυνατότητα της παραμονής στον ωραίο οικισμό των Φραγκάδων. Μακάρι να βρεθούν μιμητές της οικογένειας Πάντζου και σ' όλα εκείνα τα μικρά Ζαγοροχώρια, που από έλλειψη τουριστικής υποδομής εξακολουθούν να παραμένουν άσημα, με ελάχιστη ζωή.





Φραγκάδες στο φως του δειλινού, ένας πανέμορφος παραδοσιακός οικισμός του Ζαγοριού.

Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ

53 ασφάλτινα χιλιόμετρα χωρίζουν τους Φραγκάδες από την πόλη των Ιωαννίνων. Λίγο πριν φτάσουμε στο ωραίο χωριό το αντικρύζουμε απέναντί μας σκαρφαλωμένο αμφιθεατρικά, σε υψόμετρο από 900-1000 μέτρα, στην ΝΑ πλαγιά ενός κατάφυτου λοφίσκου. Ο άριστος προσανατολισμός του - όπως άλλωστε και όλων των οικισμών του Ζαγοριού - του εξασφαλίζει ηλιοφάνεια καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας, δίνοντάς του κλίμα ξηρό και υγιεινό. Επιπλέον η θέση αυτή χαρίζει στους κατοίκους του θέα απεριόριστη σ' όλο τον ανατολικό, νότιο και δυτικό ορίζοντα, όπου δεσπόζουν οι εντυπωσιακοί ορεινοί όγκοι του Λάκιμου, των Τζουμέρκων και του Μιτσικελιού. Όλος ο κοντινός ορίζοντας που παρεμβάλλεται ανάμεσα στους Φραγκάδες και στα

πανύψηλα αυτά βουνά είναι κατάσπαρτος από αναρίθμητους λοφίσκους, χαραδρώσεις και πτυχώσεις, ένα πολύπλοκο ανάγλυφο κατάφυτο από απέραντα δρυοδάση, αληθινή ευτυχία της όρασης.

Ο ασφαλτοστρωμένος δρόμος που φτάνει από τους Κήπους κόβει στα δύο τους Φραγκάδες, περνάει από την κεντρική πλατεία του Αγ. Δημητρίου και συνεχίζει προς τη Λεπτοκαρυά και το Ανατολικό Ζαγόρι. Με αφετηρία μας τον ξενώνα, που είναι το πρώτο οίκημα στην δυτική είσοδο του οικισμού, ξεκινάμε την περιήγησή μας στους Φραγκάδες.

Μπροστά από τον ξενώνα ανηφορίζει προς τα βόρεια ένα καλντερίμι φαρδύ και καλοδιατηρημένο. Περνάει ανάμεσα από συνεχόμενους φράκτες φτιαγμένους με καλή ξερολιθιά, που αποτελούν το σύνορο ανάμεσα στο δημόσιο δρόμο και τις ιδιοκτησίες των κατοίκων, μικρές κατά κανόνα αυλές με λουλούδια ή

λαχανόκηπους. Τα σπίτια είναι πετρόχτιστα, τα περισσότερα στεγασμένα με την παραδοσιακή πλάκα του Ζαγοριού, κάποια όμως φέρουν σκεπή από κεραμίδι. Αυτή η εμφάνιση των κεραμοσκεπών αποτελεί παρέκκλιση από τον κανόνα των πλακόσκεπων στεγών, που χαρακτηρίζουν τα περισσότερα Ζαγοροχώρια. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε, ότι οι Φραγκάδες ήταν ένα από τα χωριά του Ζαγοριού, που γνώρισαν την καταστροφική μανία των Γερμανών σε όλη της την έκταση, αφού στις 23 Οκτωβρίου του 1943 τα σπίτια κήηκαν σε μεγάλο ποσοστό. Για την εικόνα του χωριού πριν από την καταστροφή του σημειώνει σχετικά ο **Θ. Σακελλαρίδης** στο βιβλίο του "Φραγκάδες": "Προτού καεί το χωριό είχε πανέμορφα επιβλητικά σπίτια με δύο και τρεις ορόφους, χτισμένα από τον πολύχρονο μόχθο και ιδρώτα των ντόπιων και ξενιτεμένων Φραγκαδιωτών. Από τα 120 που είχε κήηκαν περίπου τα 80 που ήταν και τα καλύτερα. Τα λίγα που έμειναν μαρτυρούν την αρχοντιά, τον πολιτισμό και το καλαίσθητο πνεύμα που διέκρινε κάθε Φραγκαδιώτη. Φυσικά τα σπίτια αυτά τα έφτιαναν μόνον οι πλούσιοι και αποτελούσαν, εκτός από

επίδειξη οικονομικής ευμάρειας και έναν τρόπο να ασφαλίζουν το βίος τους, αφού η ληστεία στα χωριά του Ζαγοριού βροισκόταν σε μεγάλη έξαρση στα χρόνια της τυραννίας. Τα σπίτια που χτίστηκαν ύστερα από το κάψιμο και υπάρχουν σήμερα, δεν μπορούν να συγκριθούν και να παραβγούν μπροστά σ' εκείνα που είχε το χωριό προτού καεί. Τα έργα του ανώνυμου σμιλευτή της πέτρας και του ξύλου, του ασπούδαστου μάστορα από τα χωριά της Κόνιτσας και του διακεκομμένου ζωγράφου των Χιονιάδων, μένουν αθάνατα. Τα βλέπουμε στις επιβλητικές εκκλησίες και στα ταπεινά ξωκκλήσια, στα καλντερόμια και στα τζάκια του χωριού. Τα βλέπουμε στα περίφημα τοξωτά γεφύρια, που κάνουν ευκολοδιάβατα τα ποτάμια και τους ορμητικούς χειμάρρους. Έργα αιωνόβια, που είναι σημάδια ενός αξιόλογου πολιτισμού που είχε αναπτυχθεί από τον 18ο αιώνα στο Ζαγόρι.

Με το κάψιμο του χωριού από τους Γερμανούς χάθηκε οριστικά ένας πολύχρονος αναπτυσσόμενος Ζαγορίσιος πολιτισμός, που κουβάλησαν με αίμα και μόχθο οι ξενιτεμένοι πρόγονοί μας στην αγαπημένη τους γενέτειρα".

Τμήμα από την κεντρική πλατεία των Φραγκάδων.







Κολοκύθα τεραστίων διαστάσεων στους Φραγκάδες, που κάποια στιγμή θα θυσιαστεί από την ιδιοκτήτριά της για την παρασκευή της γνωστής κολοκυθόπιτας.

Μία από τις όμορφες γωνιές των Φραγκάδων κάτω από τον Ξενώνα. (αριστερά)

Καθώς συνεχίζουμε την ανηφορική μας διαδρομή η θέα γίνεται όλο και ωραιότερη. Λίγο πιο πάνω το φαρδύ καλντερίμι διχάζεται σε δύο στενότερα. Το ένα κατηφορίζει ανατολικά προς την πλατεία, ενώ το άλλο συνεχίζει προς τα βόρεια, στο υψηλότερο σημείο του χωριού, στην εκκλησία της Παναγίας. Λίγο πιο κάτω συναντάμε μια μεγάλη σκεπαστή βρύση με αφίδες, κάποιες όμως σύγχρονες επεμβάσεις έχουν αλλοιώσει σ' ένα βαθμό τον παραδοσιακό της χαρακτήρα. Πάνω από τη βρύση δεσπόζει ένα επιβλητικό τριώροφο αρχοντικό, που τώρα ανήκει στον **Κλέαρχο Κονιτσιώτη**. Σ' αυτό το σημείο καταλήγει, μετά από κυκλική πορεία στο υψηλότερο τμήμα του χωριού και το δεύτερο παρακλάδι του φαρδιού καλντεριμιού. Ήδη όμως περνάμε δίπλα από άλλη μια βρύση κατασκευασμένη το 1938 και αμέσως μετά φτάνουμε στην πλατεία του χωριού, με την εξαιρετική πετρόχτιστη εκκλησία του Αγίου Δημητρίου. Είναι η κεντρική εκκλησία του χωριού με θολωτές καμάρες στον εξωνάρ-

θηκα και δύο ξεχωριστές εξώπορτες που η μία οδηγεί στον δίπατο γυναικωνίτη, χωρισμένο με καφάσια από την υπόλοιπη εκκλησία. Το έτος ανέγερσής της, όπως προκύπτει από εντοιχισμένη πλάκα στο δεξί μέρος της βόρειας πλευράς, είναι το 1799, που κατά σύμπτωση είναι το ίδιο έτος που μαρτύρησε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Πάνω από τις δύο εισόδους είναι ιστορημένη η εικόνα του Αγίου Δημητρίου, με ημερομηνία 23 Απριλίου 1803 στην είσοδο του κυρίως ναού.

Με διαστάσεις 21X12 μ. η εκκλησία είναι μια επιβλητική τρίκλιτη βασιλική μετά τρούλου, με πλούσια ιερά σκευή και πολύτιμες εικόνες. Το δάπεδό της είναι πλακοστρωμένο με ορθογώνιες σχιστόπλακες. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο της, κατά τον Θ. Σακελλαρίδη, "μοιάζει δαντελένιο, καθώς το σκάλισμα προχωρεί βαθιά και δεν περιορίζεται στην επιφάνεια του ξύλου". Ο σκαλιστός άμβωνας και απέναντί του το δεσποτικό συμπληρώνουν την εσωτερική μεγαλοπρέπεια του ναού.



Επιβλητικό από κάθε άποψη είναι και το πετρόχτιστο καμπαναριό, που σε σχήμα εξαγώνου ορθώνεται σε ύψος 12 περίπου μέτρων μπροστά στην εκκλησία. Έτος ανέγερσής του, όπως προκύπτει από λευκή εντοιχισμένη πλάκα, είναι το 1833. Αποτελείται από τρεις ορόφους, που επικοινωνούν με ξύλινη σκάλα μεταξύ τους. Τον τελευταίο όροφο κοσμούν με την πλαστικότητα τους έξι μεγάλα τοξωτά παράθυρα. Σ' αυτό τον όροφο είναι τοποθετημένες δύο καμπάνες, ένα σήμαντρο και ένα "τσιόκανο" (ξύλινο σήμαντρο). Όπως παραστατικά γράφει ο Σακελλαρίδης, "τις μεγάλες γιορτές τα παιδιά του χωριού, για να δείξουν ότι η γιορτή αυτή ξεχωρίζει από τις άλλες, τα χτυπούν όλα μαζί, με αποτέλεσμα να σείεται από τους ήχους τους όλο το χωριό".

Καθόμαστε για λίγο στη μικρή πέτρινη βρύση κάτω από την εκκλησία και, καθώς αγναντεύουμε τον μακρινό ορίζοντα, έρχεται στο νου μας η γλαφυρή περιγραφή του **Ιωάννου Λαμπρίδη** (1839-1891), που έγραφε στα "ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΑ" για τους Φραγκάδες: "Κείται επί λόφου μαγευτικού, έχει

ορίζοντα εκτεταμένον, οδούς καλώς εστρωμένους, ύδατα ικανά, ρέοντα δι' όλων των οδών και αρδεύοντα εκάστης οικίας το αιθιαλές κηπάριον, και οικίας αξιολόγους. Η κομόπολις αυτή απετελείτο το πάλαι, κατά την παράδοσιν, εκ πολλών τμημάτων, ως των κυρίων Φραγκάδων, Τσανάδων, Στρονμπέτσικο, Χριστοφόρου και Λίνου, συνοικισθέντων το πλείστον και συγκεντρωθέντων ύστερον εν τω χωρίω Φραγκάδες".

Τι γνωρίζουμε όμως για το απώτερο παρελθόν και την ιστορία των Φραγκάδων; Σύμφωνα με τον Σακελλαρίδη, η ίδρυση του οικισμού - μικρού στην αρχή - χρονολογείται πριν από το χρονικό της Βοσσίας, το 672 μ.Χ. Ακριβή στοιχεία για την ταυτότητα των πρώτων οικιστών δεν υπάρχουν. Πιθανόν να ήταν Σλάβοι και να κατοίκησαν στο κάτω μέρος του χωριού, στη σημερινή θέση "Σελιό". Αποτελούνταν από φτωχούς καλλιεργητές και κτηνοτρόφους. Το χωριό άρχισε να μεγαλώνει κατά το έτος 1583, όταν συγκεντρώθηκαν σ' αυτό οι κάτοικοι των διαφόρων οικισμών που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Αιτία εγκατάλειψης αυτών των οικισμών



Το γλυκό απογευματινό φως κάνει ακόμη πιο ζεστά τα γήινα χρώματα στον τρούλο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου στους Φραγκάδες.

Ξυλόγλυπτη λεπτομέρεια από τον άμβωνα του Αγ. Δημητρίου στους Φραγκάδες.

Μια ανεπανάληπτη εικόνα με φόντο τα πορφυρά χρώματα της δύσης πίσω από το σκοτεινό περίγραμμα της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου των Φραγκάδων. (αριστερά)

υπήρξε μια μεγάλη επιδημία χολέρας, που έπληξε όλο το Ζαγόρι.

Επέλεξαν λοιπόν οι κάτοικοι τη σημερινή τοποθεσία του οικισμού, που παρείχε σημαντικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τους άλλους, όπως καλύτερη θέση για άμυνα και προστασία από τους κλέφτες, περισσότερη καλλιεργήσιμη γη, άφθονα νερά για ύδρευση και άρδευση και κλιματολογικές συνθήκες πολύ ευνοϊκότερες. Σύμφωνα με τον ιστορικό Λαμπρίδη, οι Φραγκάδες συμπεριλαμβάνονταν στα 14 χωριά του Ζαγοριού που συνηκολόγησαν το 1431 με τους Τούρκους, με την συμφωνία να αποστέλλονται κάθε χρόνο στην Πόλη 15 στρατιώτες



Υπέροχο εσωτερικό (Μαντζάτο) του σπιτιού της οικογένειας Πάντζου στους Φραγκάδες, με την λιτή Ζαγορίσια επίπλωση.

Το εξαιρετικά περιποιημένο παραδοσιακό σπίτι του πρώην υπουργού Κάρολου Παπούλια στους Φραγκάδες.

(Βοϊνίκοι), καθώς και χρηματικό ποσό 500 "άσπρων". Οι Φραγκάδες αναγνωρίστηκαν ως κοινότητα μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, το 1913, ενώ με τον Νόμο του Καποδίστρια έχουν υπαχθεί στον **Δήμο Τύμφης**.

Αναφορικά με την ονομασία Φραγκάδες, αυτή προήλθε από του όνομα το **Αντώνιου Φράγκου**, ο οποίος μαζί με άλλους σωματοφύλακες, δολοφόνησε στις 23 Δεκεμβρίου του 1384 τον Σέρβο ηγεμόνα των Ιωαννίνων Θωμά Πρελούμποβιτς, που είχε ως κτήμα του το χωριό την εποχή που η Ήπειρος τελούσε υπό Σερβοκρατία.

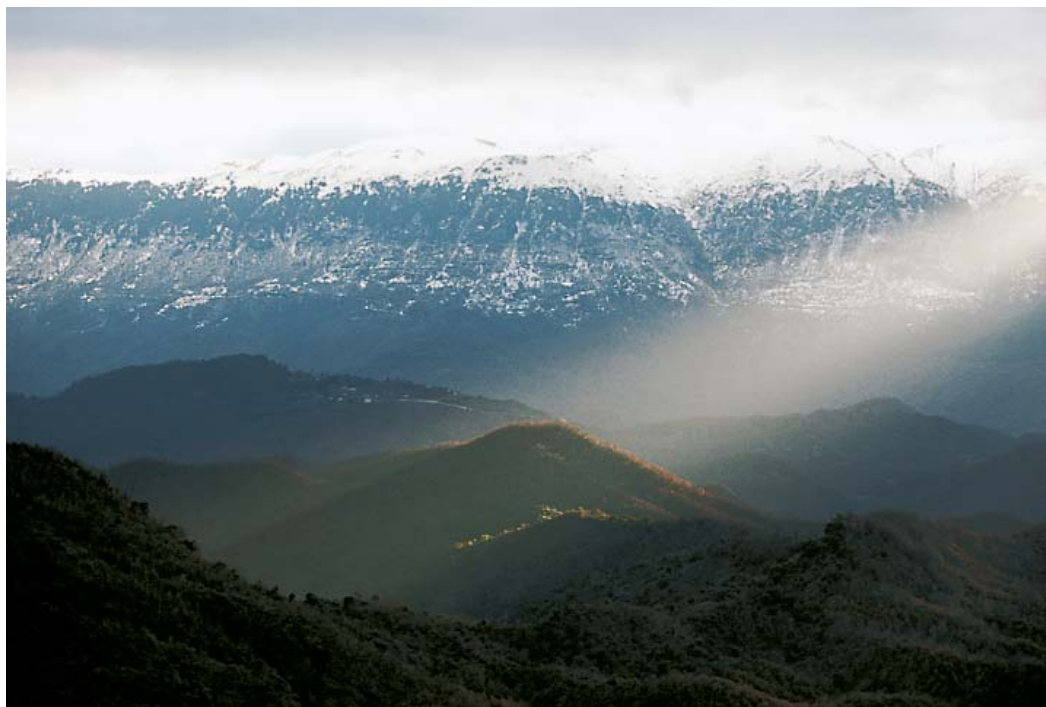
Από τις 9 Οκτωβρίου του 1431 μέχρι την απελευθέρωσή τους στις 12 Φεβρουαρίου του 1913 οι Φραγκάδες υπέστησαν πολλά δεινά και ληλασίες από τους Τούρκους. Επίσης κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής καταστροφής θρήνησαν το χαμό εννέα παιδιών τους που υπηρετούσαν στον Ελληνικό Στρατό της άτυχης Μικρασιατικής Εκστρατείας. Η μεγαλύτερη βέβαια καταστροφή συνέβη το 1943 με το κάψιμο του χωριού από τους Γερμανούς.

Ο δρόμος συνεχίζει για λίγο βόρεια της πλατείας και καταλήγει έξω απ' το χωριό με κατεύθυνση τη Λεπτοκαρυά. Εμείς κατηφορίζουμε κάτω από την εκκλησία, από όπου ξεκινούν δύο καλντερίμια, το ένα προς τα νότια και το άλλο προς τα δυτικά. Το πρώτο καταλήγει μετά από λίγο στα τελευταία σπίτια, στο καλύτερο σημείο του χωριού και αμέσως μετά στις εξοχές. Το δυτικό καλντερίμι, που είναι σχεδόν επίπεδο και καλοδιατηρημένο, είναι αφιερωμένο στη μνήμη του **Θεόδωρου Πε-**

τσιώνη, που το 1818 χρηματοδότησε το χτίσιμο του ομώνυμου γεφυριού έξω από το χωριό. Το καλντερίμι αυτό διασχίζει μια πολύ ωραία τοποθεσία του χωριού, με πολλά οπωροφόρα δέντρα, ένα σπίτι του 1888, καθώς και το διατηρημένο σε άριστη κατάσταση, παραδοσιακό σπίτι του πρώην υπουργού **Κάρολου Παπούλια**. Το καλντερίμι περνάει δίπλα από μια ωραία πετροχίστη και πλακοσκεπάστη βρύση, συνεχίζει για λίγο και ύστερα μετατρέπεται σε τοιμεντόδρομο, που βγαίνει έξω από το χωριό. - *Από αυτό το σημείο θα ξαναβρούμε στον ξενώνα, λέει ο Αλέξης και θα ολοκληρώσουμε έτσι την περιήγησή μας σ' όλο το χωριό. Προηγούμενος όμως είμαστε υποχρεωμένοι να υποστούμε ένα μικρό γολγοθά.*

Δεν έχει άδικο. Ένα στενό και παμπάλαιο καλντερίμι ξεκινάει κάθετα από τη θέση που βρισκόμαστε με κατεύθυνση βορειοδυτική. Η κλίση του είναι τρομερή, κυμαίνεται μεταξύ 18-20%, πράγμα που το καθιστά ένα από τα πιο απότομα καλντερίμια που έχω συναντήσει στο Ζαγόρι. Είναι όμως πολύ καλοφτιαγμένο, με αλλεπάλληλα οριζόντια διαζώματα από κάθετες πέτρες, που ανακουφίζουν τα βήματα στην ανάβαση, ενώ ταυτόχρονα παρέχουν απόλυτη προστασία από πιθανό γλίστρημα στην κατάβαση. Αφού - λόγω της τοπογραφίας του οικισμού στη συγκεκριμένη τοποθεσία - δεν μπόρεσαν να αποφύγουν τη μεγάλη κλίση, οι παλιοί μαστοροί φρόντισαν τουλάχιστον με την εμπειρία και τη σοφή κατασκευή τους να ελαχιστοποιήσουν τις πιθανότητες να υποστεί ο περιπατητής κάποιο ατύχημα.





Ο ήλιος βρίσκει διόδους μέσα από τα σύννεφα και παιχνιδίζει ανάμεσα στις λοφοπλαγιές των Φραγκάδων και στο χιονισμένο Μπισικέλι.

ΣΤΗΝ ΩΡΑΙΑ ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΑΔΩΝ

Η περιήγηση στη φύση των Φραγκάδων είναι συναρπαστική, αφού η ποικιλία του εδάφους και της βλάστησης ποτέ δεν κουράζει τον επισκέπτη. Βαθιές χαράδρες, ήπιες ρεματιές, ράχες βουνών και λόφοι, μικρές πεδιάδες και οροπέδια, όλα τα είδη των εδαφών εναλλάσσονται με καταπληκτική ποικιλία και συχνότητα. Και παντού άφθονα νερά, κοίτες χειμάρρων και ρυακιών που αυλακώνουν αυτό τον παράδεισο, μερικά μάλιστα με μόνιμη ροή σ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Τα χιόνια και οι βροχές είναι πλουσιότερες και αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα όλης της περιοχής της δυτικής Πίνδου. Αντίστοιχα το κλίμα που επικρατεί είναι δροσερό και σχετικά υγρό το καλοκαίρι, ενώ είναι αρκετά ψυχρό από το Δεκέμβρη ως το Φλεβάρη, με συχνούς παγετούς και καταυγίδες.

Η βλάστηση, τόσο μέσα στο χωριό όσο και σ' όλη τη γύρω περιοχή είναι άφθονη, με πολλά

οπωροφόρα δέντρα και θάμνους. Στις δασικές εκτάσεις των χαμηλών υψομέτρων είναι σχεδόν καθολική η κυριαρχία της δρυός, που καταλαμβάνει 9000 στρέμματα από τις 23.000, που είναι η συνολική εδαφική επικράτεια των Φραγκάδων. Στα μεγαλύτερα υψόμετρα κάνει την εμφάνισή της η οξυά με 3000 περίπου στρέμματα, η ελάτη με 1000 και σε πολύ μικρότερη έκταση, μόλις 50 στρεμμάτων, η Μαύρη Πεύκη. Οι δασοσκεπείς και μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις καταλαμβάνουν το εκπληκτικό ποσοστό του 80% των συνολικών εδαφών της Κοινότητας Φραγκάδων. Έτσι ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού ασχολείται με την υλοτομία, ενώ επικουρικά με την γεωργία και κτηνοτροφία. Αυτές ωστόσο οι ασχολίες δεν είναι σε θέση να συγκρατήσουν τον ντόπιο πληθυσμό και ιδιαίτερα τους νέους, που ο αριθμός τους έχει συρρικνωθεί τα τελευταία χρόνια δραματικά, από την μετανάστευση στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας.

Κάθε εποχή του χρόνου στους Φραγκάδες έχει τη δική της ιδιαίτερη ομορφιά. Ο χειμώνας το κρύο και τις καμινάδες που καπνίζουν, τις

ολόλευκες κορυφές των πανύψηλων βουνών αλλά και το χιόνι μέσα στο χωριό. Την άνοιξη και το καλοκαίρι όλη η φύση λουλουδιάζει, καλύπτονται οι λόφοι και οι πλαγιές με πυκνά καταπράσινα φυλλώματα και στα κλαδιά των δέντρων ωριμάζουν μήλα, κεράσια, καρύδια και κυδώνια. Όλα τα φρούτα σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό είναι παρόντα εκτός από τα εσπεριδοειδή και την ελιά. Πιστεύουμε ωστόσο, πως ανάμεσα στις άλλες εποχές η πιο εκθαμβωτική είναι το φθινόπωρο, με την χρωματική έκρηξη των φυλλοβόλων δέντρων. Είναι η περίοδος - τόσο σύντομη δυστυχώς - της απόλυτης επικράτησης των γήινων χρωμάτων της βελανιδιάς, οξυάς, σφενδαμιού, γάβρου, λεύκας, ιτιάς, πλάτανου και των κατακόκκινων θάμνων του χρυσόξυλου. Πού και πού παρεμβάλλονται ανάμεσα σ' αυτή την τεράστια χρωματική παλέτα της φύσης, οι συμμετρικές σκουροπράσινες σιλουέτες των κωνοφόρων και ιδιαίτερα των έλατων. Την εποχή αυτή, σε όποιο σημείο κι αν γυρίσει κάποιος το κεφάλι του, όποιον δασικό δρόμο κι αν αποφασίσει ν' ακολουθήσει, θα μείνει έκθαμβος από τη

λαμπρότητα και την ποικιλία των χρωμάτων. Ένα ηλιόλουστο πρωινό ξεκινάμε από τον Ξενώνα να επισκεφθούμε τον **Μύλο του Αλεξανδρή** και το **Γεφύρι του Πετσιώνη**. Διασχίζουμε το χωριό με κατευθυνση ανατολική προς Λεπτοκαρυά και σε απόσταση 1,3 χλμ. από τον Ξενώνα συναντάμε στα δεξιά του δρόμου μια πινακίδα που μας κατευθύνει προς τον Μύλο του Αλεξανδρή. Ο χωματόδρομος είναι κατηφορικός και δύσβατος, τελειώς ακατάλληλος για συμβατικά αυτοκίνητα. Μετά από 200 μέτρα διχάζεται, το αριστερό τμήμα οδηγεί σε αδιέξοδο ενώ το δεξί μετά από 400 μέτρα (600 συνολικά από την άσφαλτο) καταλήγει μπροστά στον Μύλο του Αλεξανδρή. Μετά τις εργασίες αποκατάστασης το πετρόχτιστο οίκημα διατηρείται εξωτερικά σε πολύ καλή κατάσταση, ενώ στο εσωτερικό του έχουν απομείνει ελάχιστα στοιχεία που θυμίζουν τη λειτουργία του. Συνεχίζουμε την περιήγησή μας ανατολικά των Φραγκάδων, με προορισμό το φημισμένο Γεφύρι του Πετσιώνη. Σε απόσταση 2,9 χλμ. από τον Ξενώνα συναντάμε στον δρόμο προς Λεπτοκαρυά την πινακίδα που μας κατευθύνει

Όλος ο ανατολικός και νότιος ορίζοντας των Φραγκάδων καλύπτεται από αλληπάλληλες λοφοπλαγιές που δημιουργούν ένα συναρπαστικό ανάγλυφο.



στο γεφύρι.

Κατηφορίζουμε δεξιά έναν χωματόδρομο αρκετά βατό, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες. Τα συμβατικά αυτοκίνητα είναι ενδεχόμενο να αντιμετωπίσουν κάποια προβλήματα, μόνον αν ο δρόμος είναι λαιπωμένος. Σε κάθε περίπτωση όμως μπορεί να πάει κανείς και με τα πόδια, αφού η απόσταση από την άσφαλτο ως το σημείο που ξεκινάει το μονοπάτι για το γεφύρι είναι μόλις 1,4 χλμ., διαδρομή που καλύπτεται σ' ένα 20λεπτο. Το σημείο που αρχίζει το μονοπάτι για το γεφύρι είναι πολύ χαρακτηριστικό, αφού εκεί ορθώνεται ένας χωμάτινος λοφίσκος με ένα πέτρινο εικονοστάσι στην κορυφή του. Είναι μια θέση θέας εξαιρετική, τόσο προς τους Φραγκάδες όσο και προς το

μι, διαπίστωσε με απογοήτευση, ότι εξαιτίας καταρρακτώδους βροχής η κοίτη του ποταμού ήταν φουσκωμένη και δεν του επέτρεπε να περάσει απέναντι. Υποχρεώθηκε λοιπόν να διανυκτερεύσει στο ύπαιθρο, περιμένοντας να υποχωρήσει η στάθμη στο ποτάμι. Αυτή η προσωπική του ταλαιπωρία τον ώθησε στην απόφαση να αναλάβει την χρηματοδότηση για την κατασκευή ενός γεφυριού. Δαπάνησε για το σκοπό αυτό 1200 ενετικά φλουριά. Ο ευεργέτης όμως δεν περιορίστηκε μόνον στην κατασκευή του γεφυριού. Άφησε στους κατοίκους των Φραγκάδων και ένα επιπλέον χρηματικό ποσό για τη συντήρησή του. Ο ιστορικός Λαμπριδής αναφέρει σχετικά, ότι "ο ευεργέτης ούτος παρέδωκεν εις την Κοινότητα Φραγκά-



Νερόμυλος του Αλεξανδρή, διατηρημένος εξωτερικά σε πολύ καλή κατάσταση.

Σκλήθρα, φράξι, πιές, λεύκες και βελαδιές συνθέτουν μια πολύχρωμη φθινοπωρινή εικόνα γύρω από το περίφημο Γεφύρι του Πετσιώνη στους Φραγκάδες πάνω από τον συνεχούς ροής ποταμό Ζαγορίτικο. Με την έξοχη αρχιτεκτονική του και τις μεγάλες διαστάσεις θεωρείται το επιβλητικότερο γεφύρι της περιοχής. (Ύψος μεγάλου τόξου: 9,20 μ., μικρού τόξου: 7 μ., πλάτος καταστρώματος 2,40-2,70 μ. και συνολικό μήκος 50 μέτρα). (δεξιά)

γεφύρι, που αποκαλύπτεται χαμηλότερα στη ρεματιά, στην ίδια ευθεία με το χωριό.

Απαιτούνται λιγότερα από 3 λεπτά για να κατηφορίσουμε το μονοπάτι ως το γεφύρι.

Η εικόνα που αντικρύζουμε είναι εντυπωσιακή. Το δίτοξο γεφύρι του Πετσιώνη ορθώνεται μεγαλόπρεπο πάνω από τα ήρεμα νερά του **Ζαγορίτικου**, ανάμεσα στην πυκνή βλάστηση που δημιουργούν τα σκλήθρα, οι βελανιδιές, οι γάβροι, οι φράξι και οι ιτιές. Οι διαστάσεις του είναι επιβλητικές, η κατασκευή του από τους έμπειρους μαστόρους της περιοχής Κόνιτσας, σιβαρή και περίτεχνη.

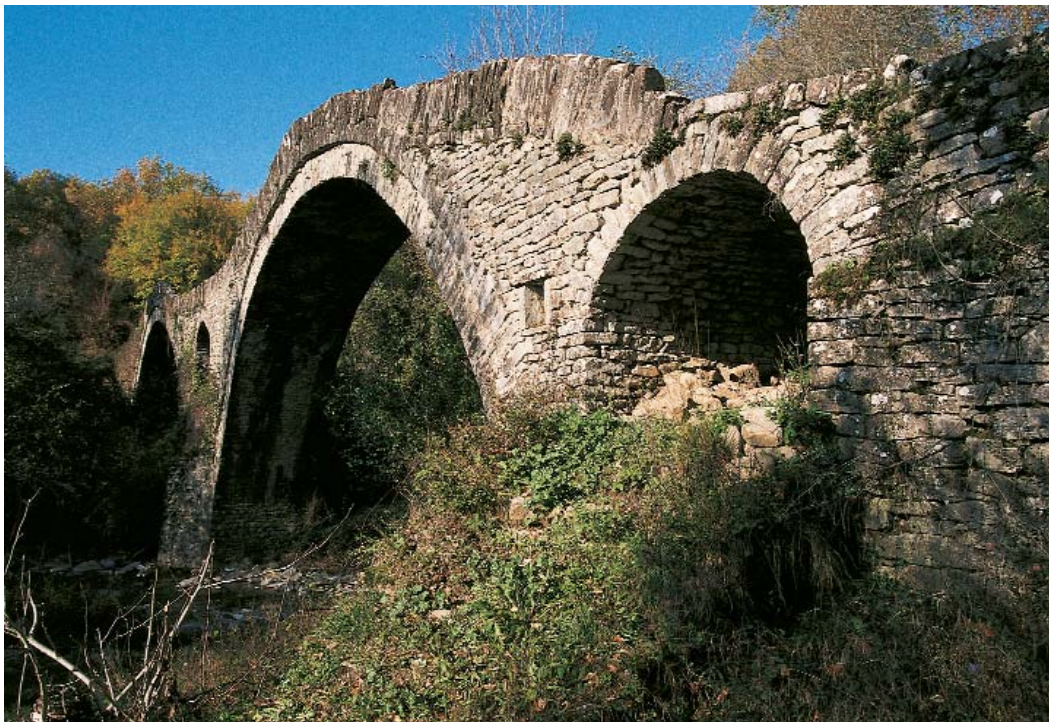
Ανεγέρθηκε το 1818 με δωρεά του καταγόμενου από το Δίλοφο Θεόδωρου Πετσιώνη. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση ο ευεργέτης γύριζε κάποτε στο χωριό του από ένα ταξίδι στη Βλαχία. Όταν έφτασε με το ζώο στο ποτά-

δων, προς ετήσιαν επισκευήν του σπουδαίου τούτου αγαθοεργήματος, γόρσια 1200 της εποχής εκείνης, άπερ έκτοτε κατά το σύνηθες αλλαχού εδαπανήθησαν. Πρόκειται δε το αξιόλογον τούτο έργον σπουδαίως να πάθη ένεκα της παραδειγματικής ακηδείας (αδιαφορίας) των διεπόντων τα της κοινότητος ταύτης".

Ευτυχώς, οι απαισιόδοξες προβλέψεις του Λαμπριδής δεν επαληθεύτηκαν. Η ισχυρότατη κατασκευή του γεφυριού άντεξε στο χρόνο και επιπλέον το 1973 πραγματοποιήθηκαν από την υπηρεσία αναστήλωσης αρχαιοτήτων εργασίες επισκευής, στις οποίες συμμετείχαν με προσωπική εργασία οι κάτοικοι των Φραγκάδων. Έκτοτε το Γεφύρι του Πετσιώνη κρίθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο και εξακολουθεί να παραμένει σε άριστη κατάσταση, εντυπωσιάζοντας με την περίτεχνη αρχιτεκτονική του.



ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ



ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ



Μια καινούργια μέρα αρχίζει στους Φραγκάδες. Το θέαμα από τα μπαλκόνια



του ξενώνα Πετρωτό, προς τις κορυφές του Περιστερίου είναι μοναδικό.

ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΒΟΛΤΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΓΑΔΕΣ

Θα ήταν αυγχώρητη παράλειψη για τον επισκέπτη των Φραγκαδάων, να μην αφιερώσει λίγο χρόνο για να γνωρίσει τους Νεγάδες. Στις παρυφές του κεντρικού οδικού δικτύου του Ζαγοριού, αθέατο μέσα σε πυκνά δάση οξυάς, βελανιδιάς και έλατου, μοιάζει το ιστορικό χωριό ν' ακολουθεί στωικά τη μοίρα του, να ζει με αξιοπρέπεια

Οι σημερινοί Νεγάδες δεν μπορούν να συγκριθούν με το φημισμένο χωριό του παρελθόντος, εξακολουθούν ωστόσο να διατηρούν την γραφικότητα και την αρχοντιά τους. (δεξιά)

Οι δυο ευγενικές καλωσυνάτες κυρούλες απολαμβάνουν την ηρεμία και τον ήλιο του Νοέμβρη στη μικρή πλατεία των Νεγάδων.



τη μοναξιά του και να αναπολεί με παράπονο της μέρες δόξας και ακμής. Τότε που οι Νεγάδες ήταν από τα πιο ονομαστά χωριά του Ζαγοριού, με πληθυσμό 1.000 κατοίκων και 250 αρχοντόσπιτα. Τούρκικες και αλβανικές καταπιέσεις, ληστροικές επιδρομές και μετανάστευση, προκάλεσαν τη δραματική συρρίκνωση του πληθυσμού, την ερήμωση και κατάρρευση των περισσότερων σπιτιών.

Ήδη από τον Αύγουστο του 1893 η εφημερίδα "Φωνή της Ηπείρου" είχε επισημάνει την παρακμή των Νεγάδων και έγραφε σε ανταπόκριση του απεσταλμένου της: *"Το χωριό τούτο προ πενήντα εννέα ετών, ον το πρώτον του Ζαγοριού, ήδη κατήντησε το έσχατον, διότι οι πλείστοι των κατοίκων αυτού, αποχωρήσαντες εις ξένα μέρη λόγω της επαράτου ληστείας, εγκατέλιπον αυτό ανεπιστρεπτί. Υπέρ τας πενήντα μεγάλας οικίας ηρθίμησα καεστραμμένας. Την αρχαίαν εύκλειαν δύναται να ίδη τις εν τω μεγαλοπρεπέι ναώ του Αγίου Γεωργίου και τω εξαγώνω κωδωνοστασίω, εν ω εκκρεμές ωρολόγιον ήρτηται. Σήμερον αριθμεί εν όλω οικογενείας 80 ..."*

Ωστόσο, παρά την διαπίστωση της παρακμής του τόπου, τον Σεπτέμβριο του 1901 γράφει η ίδια εφημερίδα για τους κατοίκους των Νεγάδων: *"Διακρίνεται η κοινότης δια την λεπτότητα της ανατροφής των κατοίκων, οίτινες και-τοι άποροι, ούδεν ήττον είσιν ευγενείς και ευ-προσήγοροι και λίαν λεπτοί εις τους τρόπους"*. Πιο πρόσφατα ακόμη, το 1955, ο πολύ σημαντικός λαογράφος, φυσιοδίφης και συγγραφέας **Κώστας Λαζαρίδης** από το Κουκούλι, λέει για τους Νεγάδες ότι *"είναι χωριό με βαριά αρχοντιά και με πρωτοφανή πολιτισμό στην περιοχή του Ζαγοριού, από τα λίγα χωριά που άνθισαν και αναδείχθηκαν τόσο πολύ"*.

Από τότε όμως υπάρχουν και πού οφείλουν αυτή την ανάπτυξη τους οι Νεγάδες;

Κατά τον **Μάνθο Κ. Οικονόμου**, η ίδρυση του οικισμού φέρεται κατά το έτος 1312, με πρώτον οικιστή τον μεγαλοεπιχειρηματία **Γεώργιο Νέγα**, από τον οποίο πήρε το όνομά του ο οικισμός. Αρχικά το χωριό είχε περιορισμένη έκταση, αποτελείτο από 11 μικρά σπίτια, γρήγορα όμως μεγάλωσε με την συνένωση και





Ένα τμήμα από το κέντρο των Νεγάδων με δεσπόζουσα την παρουσία του περίφημου τρισυπόστατου ναού.

των γύρω οικισμών.

Για πολλά χρόνια οι πρώτοι Νεγαδιώτες είχαν ως κύρια ενασχόληση την καλλιέργεια της γης και την κτηνοτροφία. Με την πάροδο του χρόνου και τη μεταβολή των συνθηκών ζωής η γεωργία και η κτηνοτροφία αποδείχθηκαν ανεπαρκείς. Έπρεπε να βρεθούν άλλοι βιοποριστικοί τρόποι για να συντηρηθούν οι πολυμελείς οικογένειες. Άρχισαν λοιπόν, δειλά στην αρχή και με μεγαλύτερη τόλμη στη συνέχεια, τα ταξίδια των Νεγαδιωτών σε ξένους τόπους, Βλαχία, Μολδαβία, Βεσσαραβία, Ρωσία, Αυστρία, Βουλγαρία, Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία και αλλού. Τα επαγγέλματα που έκαναν στα ξένα ήταν πολλά και ποικίλα, από τα πιο ταπεινά ως τα σημαντικότερα. Πάντα όμως ζούσαν με λιτότητα, για να εξοικονομήσουν όσο περισσότερα μπορούσαν για το σπίτι τους. Η διάρκεια του ταξιδιού ξεπερνούσε πολλές φορές τα δύο χρόνια, αφού όνειρο κάθε Νεγαδιώτη ήταν να αποκτήσει αρκετά

χρήματα και μετά να γυρίσει στο χωριό του για να αναπαυθεί, να μεγαλώσει το σπίτι του ή να κάνει κάποια ευεργεσία για τον τόπο.

Αρκετοί επιδόθηκαν και στο εμπόριο, από το οποίο απέκτησαν τόσα πλεονάζοντα χρήματα, ώστε να κάνουν και αγορές στους ξένους τόπους. Κατά τον Γ. Β. Σωτήρη, 90 συνολικά οικογένειες Νεγαδιωτών απέκτησαν αστικά ή αγροτικά ακίνητα στους τόπους που ταξίδευαν. Κάποιοι επίσης ασχολήθηκαν με την προμήθεια, από τη Βλαχία και Μολδαβία, προβάτων για τον αυτοκρατορικό οθωμανικό στρατό, εισπράττοντας το γνωστό "προβατονόμο". Στην εφημερίδα "Ηπειρωτικός Αγών" του Δεκεμβρίου του 1955, ο Κ. Λαζαρίδης από το Κουκούλι έγραφε τα εξής για τα ταξίδια στους Νεγάδες:

"Για να καταδειχθή πόσο μεγάλος αριθμός Νεγαδιωτών ήταν ταξιδεμένοι στη Βλαχία και στη Βεσσαραβία, αναφέρω το παρακάτω γεγονός: Ο προπάππος μου από το Κουκούλι, Αστερινός

Κόκκορας, είχε αρχικό επάγγελμα "φλοκοτάς", δηλ. έραβε γυναικεία φλοκοτά. Εγκατέλειπεν όμως την τέχνην του αργότερα και άρχισε να μετέρχηται το επάγγελμα του μεταφορέα χρημάτων των ταξιδιμένων Νεγαδιωτών, δηλαδή έγινε, να πούμε, κινητός τραπεζίτης. Μόνο η συναλλαγή του με τα σπίτια των ταξιδιμένων ήταν αρκετή να του προσπορίζει τα αναγκαία έσοδα. Κάθε δύο χρόνια πραγματοποιούσε κι ένα ταξίδι προς τη Ρουμανία και Ρωσία, συναντούσε όλους τους εκεί Νεγαδιώτες και έπαιρνε χρήματα, τα οποία μετέφερε και τα έδινε στην οικογένεια του κάθε ξενιτεμένου. Εννοείται, ότι τον καιρό που βρισκόταν στο Κουκούλι, πίστωνε και διάφορες οικογένειες από Νεγάδες που είχαν ανάγκη από χρήματα, τα οποία εισέπραττε, όταν πήγαινε πάλι εκεί. Όλες βέβαια αυτές οι συναλλαγές απέναντι αμοιβής η και καταβολής σχετικού τόκου ή ποσοστών. Από τους λογαριασμούς αυτούς που έχω στα χέρια μου και που αναφέρονται στην εικοσαετία 1856-1875, καταφαίνονται αρκετά πράγματα γύρω από την τότε συναλλαγή και την οικονομική πίστη που επικρατούσε στα χω-

ριά του Ζαγοριού".

Δεν είναι ακριβώς γνωστό, πότε ξεκίνησαν τα ταξίδια οι Νεγαδιώτες. Το βέβαιο όμως είναι, πως ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα, το χωριό παρουσίασε μια σπάνια οικονομική και πολιτιστική ακμή, μια πολυτέλεια και έναν πλούτο, που από το 1740 ως το 1850, σηματοδότησαν την αίγλη των Νεγάδων σ' όλο το Ζαγόρι.

Μία από τις πρώτες προτεραιότητες των ξενιτεμένων, που γύριζαν πλουτισμένοι στο χωριό τους, ήταν να μεγαλώσουν το σπίτι τους, σημάδι αδιάφευστο οικονομικής ευμάρειας και προκοπής στους συγχωριανούς τους. Την περίοδο εκείνη χτίστηκαν σπίτια με επιβλητική μεγαλοπρέπεια, διώροφα, τριώροφα, ακόμη και τετραώροφα, αληθινά παλατάρια. Για την ασφάλεια από τους ληστές και από τους Τούρκους ήταν περιτριγυρισμένα από αυλότοιχο που ξεπερνούσε σε ύψος τα δύο μέτρα, ο λεγόμενος "οβορός". Η αυλόθυρα, που ήταν στο ύψος του οβορού ή και ψηλότερη ακόμη, σκεπαζόταν με στέγη διπλόροχη, που σχημάτιζε δύο υπόστεγα, ένα προς το εσωτε-

Τμήμα της πλατείας στους Νεγάδες, με το σχολείο στο βάθος, που εδώ και χρόνια παραμένει κλειστό, όπως σε τόσα άλλα χωριά του Ζαγοριού.





Το φρουριακής κατασκευής τριώροφο αρχοντικό του Λώλη στους Νεγάδες, παραμένει από τις αρχές του 19ου αι. για να θυμίζει τα χρόνια αίγλης και πλούτου του πανέμορφου χωριού.

ρικό της αυλής κι ένα προς το έξω μέρος του δρόμου.

Η εξώπορτα ήταν φτιαγμένη από χοντρές και πλατιές "δρένιες" (δρύνιες) σανίδες, που καρφώνονταν σε ισχυρά δοκάρια με χοντρά γύφτικα καρφιά, τα γνωστά "περόνια" με το πλατύ κεφάλι.

Η αυλή ήταν ευρύχωρη, στρωμένη με πλάκες και γεμάτη με κληματαριές και διάφορα λουλούδια.

Το εσωτερικό βέβαια των αρχοντικών απέπνεε πολυτέλεια και πλούτο με τους άνετους οντάδες, τα ζεστά μαντζάτα, τα ξυλόγλυπτα ταβάνια, τα καλλιτεχνικά τζάκια, τις τεράστιες ηλιόλουστες κρεβάτες με τα σιδερόφρακτα παράθυρα και τριγύρω τα μπάνια, σκεπασμένα με πολύχρωμα κιλίμια. Αναμνηστικές οικογενειακές και φωτογραφίες προγόνων στόλιζαν τους τοίχους. Τα κελάρια ήταν γεμάτα με κρασιά και με γεννήματα, που κάλυπταν για

μεγάλο διάστημα τις ανάγκες της οικογένειας. Όλα τα σπίτια ήταν πεντακάθαρα και το εσωτερικό τους έδειχνε την τάξη, τη νοικοκυροσύνη και τον πολιτισμό των ιδιοκτητών τους.

Μα σήμερα; Τι έχει απομείνει σήμερα από εκείνη την αρχοντιά και την αίγλη των Νεγάδων; Πού είναι οι πολυταξιδεμένοι αφεντάδες με τις μεγάλες τους φασίλιες; Πού είναι οι λαμπροί χοροί και οι συγκεντρώσεις, όπου με περίσσια αυστηρότητα αλλά και σύνεση αποφασίζονταν τα συνοικέσια των νέων του χωριού;

Αγναντεύουμε από μακριά το πανέμορφο αλλά τόσο συρρικνωμένο σε έκταση και μεγαλοπρέπεια χωριό και προσπαθούμε να μαντέψουμε. Ίσως μόνον ο επιβλητικός όγκος της περφόρητης τρισυπόστατης εκκλησίας των Νεγάδων και δυο τρία αρχοντικά θυμίζουν κάτι από το φημισμένο παρελθόν. Το άρωμα ωστόσο από την αίγλη των Νεγάδων παρα-

μένει, δεν μπόρεσαν να το εξαλείψουν οι αιώνες παρακμής που μεσολάβησαν.

Το διακρίνουμε στα παλιά και καλοδιατηρημένα καλντερίμια, στην τάξη και την καθαριότητα των εξωτερικών χώρων, στα ομορφοχτισμένα σπίτια και στις περιποιημένες τους αυλές, στη φυσική ευγένεια και την ηρεμία των ελάχιστων κατοίκων.

Από την σκεπασμένη με φθινοπωρινά ξερόφυλλα πλατεία του Αγ. Γεωργίου κατευθυνόμαστε προς τα βόρεια και μετά από 100 περίπου μέτρα βρισκόμαστε σε μια μικρή πλακόστρωτη πλατειούλα, με καφεενδάκι και μεγάλο πλάτανο. Από εδώ ξεκινούν τρία θαυμάσια ανηφορικά καλντερίμια προς τα δυτικά και βόρεια του χωριού. Μερικές δεκάδες μέτρα πιο πάνω ορθώνεται το επιβλητικό τριώροφο αρχοντικό του Λώλη, που μας χαρίζει μια νότα αισιοδοξίας, αφού εξακολουθεί να κατοικείται. Ένα εντοιχισμένο λιθανάγλυφο πάνω από την είσοδο μας φανερώνει την χρονολογία κτίσης του, που είναι πιθανότατα το έτος 1807. Γνήσιος εκπρόσωπος της περιόδου ακμής του τόπου, το αρχοντικό μας εντυπωσιάζει με τη

βαριά φρουριακή κατασκευή του, την εξαιρετική τοιχοποιία του, τις πολλές οριζόντιες ξυλοδεσιές και τα μικρά, σιδερόφρακτα παράθυρα.

Δίπλα από το αρχοντικό ανηφορίζει στενό, καλντεριμωτό μονοπάτι, που σε ελάχιστα λεπτά μας οδηγεί στην εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου, στο υψηλότερο σημείο του χωριού. Πανύψηλες βελανιδιές περιβάλλουν την εκκλησία δημιουργώντας ένα φυσικό περιβάλλον μαγευτικό. Η αρχιτεκτονική της εκκλησίας με τις ωραίες πέτρινες αψίδες στον εξωνάρθηκα είναι πανομοιότυπη με του Αγ. Γεωργίου, οι διαστάσεις της όμως είναι σαφώς μικρότερες. Χρονολογία ανέγερσης είναι το 1798, σύμφωνα δε με τον ιστορικό Ι. Λαμπριδίδη στα "Ζαγοριακά" του 1889: *"ο δε της Κοιμήσεως δαπάνη μεν του Κ. Σαρρή, επιμελεία δε και του Κ. Σεργιάννη ανηρέθη"*.

Ακριβώς κάτω από την εκκλησία το μονοπάτι συνεχίζει τη διαδρομή του και χάνεται στα δάση. Καλαίσθητες πινακίδες προσκαλούν τους λάτρεις της πεζοπορίας ν' ακολουθήσουν τις παλιές στράτες προς Κήπους (1 ώρα και 25'),

Ο γραφικότετος ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στους Νεγάδες, στο υψηλότερο σημείο του χωριού.





Τσεπέλοβο (1:40) και Σκαμνέλι (1:40'). Επι-
τρέφουμε από την εκκλησία της Θεοτόκου και
βαδίζουμε το καλντερίμι της οδού Χανγιάρη,
στο ΒΑ τμήμα του χωριού. Είναι μια ωραία
γειτονιά, με μερικά μεγάλα όμορφα σπίτια
αλλά και κάποια λίγα που έχουν τσίγκινη σκε-
πή. Μετά τα τελευταία σπίτια αρχίζει το δάσος,
που άλλωστε περιβάλλει από κάθε σημείο τους
Νεγάδες.

Άλλο ένα θαυμάσιο καλντερίμι κατευθύνεται
προς τα Δ, ανάμεσα από πυκνά δομημένα σπί-
τια και φράκτες αυλών με έξοχη τοιχοποιία.
Εδώ είναι η οδός Θανάση Βάγια, που μετά
από μερικές δεκάδες μέτρα περνάει μπροστά
από το εκκλησιάκι του Αγίου Παντελεήμονα
και κατευθύνεται προς τα ΒΑ. Ο ίδιος δρόμος
συνεχίζει προς τα Ν και ΝΔ. Ένα τμήμα του
καταλήγει στο δυτικό άκρο του χωριού, σε
κτήματα με οπωροφόρα δέντρα. Το νότιο
τμήμα κατηφορίζει και καταλήγει στην πλατεία
του Αγ. Γεωργίου. Στενά καλντερίμια κάτω
από την πλατεία καταλήγουν στα νότια και
ανατολικά άκρα του οικισμού, στις παρυφές
μιας απότομης και πυκνοδασωμένης χαρά-

δρας. Σε πολύ λίγο λοιπόν χρόνο και μ' έναν
εξαιρετικά ευχάριστο περίπατο έχουμε ολο-
κληρώσει την περιήγησή μας στο σύνολο σχε-
δόν του οικισμού, έναν από τους πιο μικρούς
και γραφικούς του Ζαγοριού.

Ως τελευταίο - και κορυφαίο - σημείο επίσκε-
ψής μας στους Νεγάδες έχουμε αφήσει τον
περίφημο τρισυπόστατο ναό, τον επιβλητικό-
τερο σ' όλο το Ζαγόρι. Η εκκλησία είναι
τρίκλιτη βασιλική με μεγαλειώδεις διαστάσεις
30,50 X 17,50 X 9 μέτρα. Το κεντρικό κλίτος
είναι αφιερωμένο στον **Άγιο Γεώργιο τον
Τροπαιοφόρο**, το βόρειο (αριστερό) στην **Αγία
Τριάδα**, ενώ το νότιο (δεξιό) στον **Άγιο
Δημήτριο τον Μυροβλήτη**. Μολονότι η εκκλη-
σία δεν χωρίζεται σε τρία ιδιαίτερα και αυτο-
τελή τμήματα, έχει εντούτοις στο Ιερό τρεις
ιδιαίτερες Άγιες Τράπεζες καθώς και τρεις
Ωραίες Πύλες. Διαθέτει επίσης και τρεις
εισόδους, την βόρεια, τη νότια και την δυτική.
Στις κτητορικές επιγραφές που σώζονται στις
κεντρικές εισόδους του βορείου και νοτίου
κλίτους αναγράφεται, ότι "ΕΚΤΙΣΘΗ Ο
ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ



Τμήμα από το εσωτερικό της εκκλησίας των Νεγάδων.

Το περίφημο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Με μήκος περίπου 15 και ύψος πάνω από 5 μέτρα θεωρείται ένα από τα επιβλητικότερα στην Ελλάδα.

Τμήμα της νότιας πλευράς του περίφημου τρισυπόστατου ναού του Αγ. Γεωργίου των Νεγάδων. (αριστερά)

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΙ' ΕΞΟΔΟΥ ΧΨ ΜΑΝΘΟΥ ΓΚΙΝΟΥ ΜΑΪΟΥ 2, 1792".

Σύμφωνα με την παράδοση, ο ευεργέτης Χατζημάνθος Γκίνου ταξιδεύοντας στην Βεσσαραβία της Ρουμανίας ως τροφοδότης του τουρκικού στρατού, κατηγορήθηκε για κατά-

χρηση. Προσευχήθηκε τότε στο Θεό και στον Άγιο Γεώργιο να τον λυτρώσουν από την κατηγορία, κάνοντας τάμα την ανέγερση μεγαλόπρεπης εκκλησίας. Όταν αθωώθηκε από την άδικη κατηγορία εκπλήρωσε το τάμα του, μεταφέροντας τον χρυσό ανάμεσα σε σάκκους με καρφιά, γιατί την εποχή εκείνη ο κίνδυνος των ληστών ήταν μεγάλος.

Με τις γνωριμίες του Αλέξη και της κυρίας Φρόσως των κατοίκων των Νεγάδων είχαμε την εξαιρετική τύχη να μας ανοίξουν δύο φορές την εκκλησία και να περιεργασθούμε τις θαυμαστές της λεπτομέρειες. Στο ημίφως του φυσικού φωτισμού που επικρατεί στην εκκλησία, το μεγαλειώδες εσωτερικό αποκτάει μια εικόνα γεμάτη γοητεία και μυστήριο. Το δάπεδο είναι στρωμένο με τις αυθεντικές του πλάκες. Τα πανύψηλα ταβάνια - από όσο είμαστε σε θέση να διακρίνουμε - είναι εξ ολοκλήρου ξυλόγλυπτα και χρωματισμένα, αληθινά έργα τέχνης. Τα βαρύτιμα μπρούτζινα μανουάλια, αφιερωμένα κι αυτά από

τον κτήτορα, φέρουν χαραγμένη ημερομηνία 20 Μαΐου 1790.

Εκείνα όμως τα στοιχεία που κάνουν τον ναό μοναδικό, είναι αφ' ενός το εντυπωσιακό του τέμπλο - ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα της Ορθοδοξίας - και αφ'



Η δέλτος στα χέρια του Αριστοτέλη αναγράφει: "Ακαμάτα φύσις Θεού γέννησις εξ ανθρώπων γαρ αυτός ενοδούται λόγος".

ετέρου η έξοχη τοιχογράφηση, που καλύπτει κάθε τετραγωνικό εκατοστό των απέραντων εσωτερικών επιφανειών. Κατά τον ιερέα Δημήτριο Βουζουπλή, "το Εικονοστάσιον (τέμπλον) είναι αρίστης γλυπτικής τέχνης εκ ξύλου καρδιάς, επιχρυσωμένον δια κόνεως εκ καθαρού χρυσού, περιέχει δε διακοσίας επτά εικόνες".

Οι εξαιρετικές τοιχογραφίες αφετέρου παρουσιάζουν νεοβυζαντινή τεχνοτροπία Ηπειρωτικής τέχνης και ζωγράφων Καπεσοβιτών. Στις τοιχογραφίες ιστορούνται όλα τα αξιοσημείωτα γεγονότα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Μένουμε κυριολεκτικά εμβρόντητοι από το απίστευτο πλήθος των παραστάσεων. Ανάμεσα στις εκατοντάδες που υπάρχουν αναφέρουμε τελείως ενδεικτικά την Κοσμογονία, τη Δημιουργία του Αδάμ και Εύας, την Έξοδο από τον Παράδεισο, τον Πύργο της Βαβέλ, τα Σόδομα και Γόμορα, τον Κατακλυ-

σμό, τους Προφήτες, την Γέννηση του Κυρίου, την Βάπτιση, τα Θαύματα, τη Σταύρωση, την Ταφή και την Ανάσταση, την Δευτέρα Παρουσία, τους 12 Αποστόλους, τις Οικουμενικές Συνόδους και αναρίθμητα άλλα θέματα. Κάποιες βέβαια τοιχογραφίες, ιδιαίτερα σε υψηλά σημεία των τοίχων, έχουν επηρεασθεί από την υγρασία και χρήζουν άμεσης συντήρησης.

Το εκπληκτικότερο όμως θέμα, και ένα από τα σπανιότερα σε Ελληνικό Ορθόδοξο Ναό, είναι η απεικόνιση δύο σπουδαίων αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, πρόδρομων του Χριστιανισμού, του **Αριστοτέλη** και του **Πλούταρχου**. Στην πρώτη επίσκεψή μας δεν καταφέραμε να τους εντοπίσουμε ανάμεσα στις αναρίθμητες παραστάσεις. Την δεύτερη όμως φορά, ο καλοκάγαθος κυρ - Τάκης από τους Νεγάδες μας τους έδειξε, ψηλά σ' ένα παράθυρο στο

Η τοιχογραφία του αρχαίου φιλοσόφου Πλούταρχου. Η δέλτος στα χέρια του αναγράφει: "Πλην εγώ καταγγέλλω εν τρισίν ένα μόνον υψιμέδοντα Θεόν".





Τμήμα από τον γυναικωνίτη του ναού Αγίου Γεωργίου των Νεγάδων.

βόρειο κλίτος του ναού. Ήταν τόσο μεγάλη η απόσταση που μας χώριζε, ώστε κάθε απόπειρα φωτογράφισης ήταν μάταιη. Ο καλός άνθρωπος βρήκε τη λύση. Ψάχνοντας στον ισόγειο γυναικωνίτη - που δυστυχώς παρουσιάζει σήμερα την όψη αποθήκης - ανακάλυψε μια τεράστια ξύλινη σκάλα, που την μεταφέραμε μαζί και την στερεώσαμε στον τοίχο. Έτσι η Άννα κατάφερε να ανεβεί και να φωτογραφίσει τις μορφές των δυο φιλοσόφων της Αρχαίας Ελλάδας.

Εγκαταλείπουμε τον Ναό των Νεγάδων γοητευμένοι, με την πεποίθηση, ότι δύσκολα η Ορθοδοξία θα μπορούσε να στεγασθεί σε ωραιότερο κατάλυμα.

Η μοναδική μας ύψως ένσταση σχετικά με τον περιβάλλοντα χώρο της εκκλησίας είναι η παρτάτη παρουσία ενός παμπάλαιου αυτοκινήτου PEUGEOT, που σκουριάζει με τα χρόνια δίπλα στον περιβόλο. Το αυτοκίνητο - αντίκα μάς είναι οπωσδήποτε συμπαθέστατο, πιστεύουμε όμως, πως κάποιος διακριτικότερος χώρος θα μπορούσε να στεγάσει τα γηρατειά του.

ΤΑ ΑΘΕΑΤΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΑΔΩΝ ΚΑΙ ΝΕΓΑΔΩΝ

Καθώς ο Νοέμβρης πλησιάζει προς το τέλος του, οι αισιόδοξες μετεωρολογικές προβλέψεις μας παρακινούν για ένα νέο ταξίδι στο Ζαγόρι. Αθέατα μέσα στις απόκρυφες ρεματιές τους, τα πέτρινα γεφύρια των Φραγκάδων και Νεγάδων είναι για μας μια ακατανίκητη πρόκληση να τα εντοπίσουμε και να τα φωτογραφίσουμε. Τα θαυμαστά αυτά μνημεία της αξεπέραστης αρχιτεκτονικής του Ζαγοριού πάνω από τα γοργοκίνητα ρέματα, έχουν συμβάλει για αιώνες στην ασφαλή διακίνηση εμπορευμάτων και ανθρώπων. Πιστεύουμε λοιπόν, πως η ακριβής περιγραφή των χαρακτηριστικών τους και της θέσης τους είναι μια ελάχιστη συμβολή στην ανάδειξη της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς, ενώ παράλληλα θα είναι μια πολύτιμη πυξίδα στα χέρια κάθε φυσιολάτρη ή ανθρώπου που συγκινείται απ' την παράδοση. Με λαμπρό καιρό που θυμίζει καλοκαίρι,



Ξεκινάμε με τον Αλέξη να τα ανακαλύψουμε. Πολύτιμο οδηγό μας σ' αυτό το οδοιπορικό του παρελθόντος των Φραγκάδων έχουμε τον **Ναπολέοντα Καλογήρου**. Υλοτόμος από την παιδική του ηλικία, βραχύσωμος και ευκίνητος παρά τα 72 του χρόνια, ο συμπαθέστατος αυτός άνθρωπος δεν έχει πάψει να ασχολείται με το δάσος. Βουνοκορφές, ράχες, βοσκοτόπια και φαράγγια, κάθε σημείο της περιοχής του Ζαγοριού, είναι συνδεδεμένο με αναρίθμητες αναμνήσεις της ζωής του. Κάποιες απ' αυτές είναι τραγικές, ιδιαίτερα όσες αναφέρονται στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου.

- Ας αρχίσουμε πρώτα απ' το γεφύρι του Μπογδάνη, του "Μπογντάν", όπως το λέμε εμείς στη γλώσσα μας, προτείνει ο Ναπολέων. Είναι το πιο μακρινό και ξεχασμένο, πολύ δύσκολο να το βρείτε, αν δεν σας πάει άνθρωπος που ξέρει.

Ξεκινάμε από τον Ξενώνα με κατεύθυνση προς Κήπους και μετά από 1,5 χλμ. εγκαταλείπουμε

την άσφαλτο και ανηφορίζουμε δεξιά τον δασικό δρόμο με κατεύθυνση ΒΑ. Το οδόστρωμα είναι αρκετά δύσκολο και δεν συνιστάται σε συμβατικά αυτοκίνητα κατά την χειμερινή περίοδο.

Η διαδρομή είναι υπέροχη, ανάμεσα σε απέραντα δρυοδάση, στα οποία πιο πάνω αναμειγνύονται και πεύκα.

Στα 3,7 χλμ. ακριβώς από τον Ξενώνα βρισκόμαστε μπροστά σε μια διακλάδωση που είναι αποφασιστική για την περαιτέρω πορεία μας στο γεφύρι. Κατηφορίζουμε αριστερά έναν δύσβατο και λασπωμένο χωματόδρομο και στα 4,6 χλμ. σταματάμε. Ένα στενό και σχεδόν αδιόρατο μονοπάτι ξεφεύγει κάτω από το δρόμο και χάνεται στο δάσος. Είναι πολύ δύσκολο να το εντοπίσει κανείς, έτσι όπως είναι αχρησιμοποίητο και καλυμμένο με ξερόφυλλα. Βυθιζόμαστε μέσα στη φθινοπωρινή υγρασία κάτω από έλατα και οξυές. Πολύ συχνά εμποδίζονται τα βήματά μας από

Εκτός από τη γνωριμία με πολλά άλλα χωριά του Ζαγοριού, ο επισκέπτης των Φραγκάδων μπορεί να περιπλανηθεί στις όμορφες δασικές διαδρομές της ευρύτερης περιοχής. (αριστερά)

Ο Ναπολέοντας στο αθέατο γεφύρι του Μπογδάνη ή Μπογντάν, στα υψώματα βόρεια των Φραγκάδων.





Στην δασική διαδρομή από Φραγκάδες προς Νεγάδες, οι κορυφές της μεγαλόπρεπης Τύμφης ξεπροβάλλουν μέσα από τα σύννεφα.

αγκαθωτές αβασινιές, κρυμμένες πέτρες, χαμόκλαδα και θάμνους. Είναι ένα μονοπάτι ολισθηρό και δύσβατο, μέσα σ' ένα δασικό περιβάλλον που έχει παραμείνει άγριο και παρθένο για πολλές δεκαετίες.

Ακούγεται ανεπαίσθητος ήχος νερού, σαν γλυκό μουρμουρητό. Σε δύο λεπτά ξεπροβάλλει ανάμεσα στη ζούγκλα η κοίτη της ρεματιάς και το μονότοξο γεφύρι. Είναι πανέμορφο, ένα υπέροχο δημιούργημα του ανθρώπου, που συμπληρώνει ιδανικά την αρμονία της φύσης. Κατεβαίνουμε με δυσκολία στην κοίτη της ρεματιάς και καθόμαστε για λίγο κάτω από το αριστοτεχνικό του τόξο. Το νερό κυλάει πάνω στις λείες πλάκες με αιθέρια καθαρότητα. Σκύβουμε και ξεδιψάμε μ' αυτό το αγνό απόσταγμα του Ζαγοριώου ρουακιού. Ύστερα παίρνουμε το ανηφορικό μονοπάτι της επιστροφής και σε λιγότερο από επτά λεπτά, βρισκόμαστε στο αυτοκίνητο.

Πάντα με κατεύθυνση προς Κήπους και σε απόσταση 4,1 χλμ. ακριβώς από τον ξενώνα

συναντάμε στα δεξιά του ασφαλτοστρωμένου δρόμο ένα πέτρινο εικονοστάσι. Απέναντί του - και αριστερά του δρόμου - κατηφορίζει απότομα ένα μονοπάτι, που πολύ γρήγορα μετατρέπεται σε μια πετρώδη και κακοτράχαλη πλαγιά. Σήμανση βέβαια δεν υπάρχει αλλά ούτε και είναι απαραίτητη, αφού η κατεύθυνση είναι εμφανής. Μετά από 4 λεπτά βρισκόμαστε μπροστά στο γεφυράκι, που είναι χτισμένο πάνω από μια ρεματιά με λιγοστό νερό. Είναι μικρότερο και δεν περιβάλλεται από τη ζούγκλα και το δυσπρόσιτο τοπίο, που τόσο πολύ μας είχαν εντυπωσιάσει στο Γεφύρι του Μπογντάν. Δεν παύει όμως να είναι φτιαγμένο με την ίδια μαστοριά και τέχνη, που χαρακτηρίζουν όλα τα γεφύρια στο Ζαγόρι. Η απότομη ανάβαση, με τον ήλιο και τις ιδιαίτερα υψηλές θερμοκρασίες του Νοέμβρη, είναι ένας μικρός γολγοθάς, που διαρκεί ένα πεντάλεπτο και μας γεμίζει με ιδρώτα.

- Τώρα θέλεις να πάμε και στο τρίτο το γεφύρι; με ρωτάει ο Ναπολέον, με την κρυφή ελπίδα,

πως, λόγω της μεσημεριάτικης ώρας, θα συμφωνούσα ίσως να το αναβάλουμε.

Κουνάω το κεφάλι μου καταφατικά.

- *Ας τελειώνουμε λοιπόν.*

Το **"Γεφύρι της Ρουστάρας"** δεν απέχει πολύ από το προηγούμενο. Σε απόσταση 5,9 χλμ. από τον ξενώνα εγκαταλείπουμε τον ασφαλιστικό δρόμο Φραγκάδων - Κήπων και στρίβουμε με μια κλειστή αριστερή στροφή σε χωματόδρομο. Αρχικά ο δρόμος είναι βατός, πολύ γρήγορα όμως κατηφορίζει και γίνεται κατορθώσιμος με βαθιά νεροφαγώματα και πέτρες, που καθιστούν την πρόσβαση σε συμβατικά αυτοκίνητα αδύνατη. Μετά από 1,4 χλμ. (7,3 συνολικά από τον ξενώνα) ο δρόμος τερματίζει σ' ένα μικρό πλάτωμα.

Το φυσικό περιβάλλον είναι ειδυλλιακότατο, οι χαμηλές λοφοπλαγιές είναι κατάφυτες με βελανιδιές, κέδρα και πουρνάκια. Ανάμεσα στην έκρηξη των λαμπρών φθινοπωρινών χρωμάτων προβάλλει απέναντι στα ΒΑ ο οικισμός των Φραγκάδων, σκαρφαλωμένος στην πλαγιά. Αυτή είναι και η κατεύθυνση του ήπιου μονοπατιού, που περνάει ακριβώς δίπλα

από ένα όμορφο, πετρόχτιστο εικονοστάσι. Σε λιγότερο από 3 λεπτά βρισκόμαστε στην κοίτη του ρέματος "Λίνα", που πλησιάζει σε πλάτος τα 10 μέτρα και, ακόμα κι αυτή την εποχή, φιλοξενεί σημαντική ποσότητα πεντακάθαρου νερού. Το μονότοξο γεφύρι είναι μεγάλοπρεπο, το καλντερίμι που περνάει από πάνω του διατηρείται σε άριστη κατάσταση, ενώ στα άκρα του καταστρώματος διασώζονται αρκετές "αρκάδες" (οι όρθιες προστατευτικές πέτρες).

- *Μαζί με το μεγάλο γεφύρι του Πετσιώνη που το ξέρετε, αυτά είναι τα γεφύρια των Φραγκάδων, λέει ο Ναπολέων. Το χρέος μου το έκαμα. Ήδη όμως προβάλλει ο δεύτερος στόχος μας, τα γεφύρια των Νεγάδων.*

- *Πρέπει να βρούμε κάποιον απ' το χωριό, που να τα ξέρει και επιπλέον να είναι πρόθυμος να μας οδηγήσει, λέει προβληματισμένος ο Αλέξης.*

Παίρνουμε και πάλι την υπέροχη δασική διαδρομή με τον βατό δρόμο, που ενώνει Φραγκάδες και Νεγάδες. Κάτω από το φως του ήλιου λαμποκοπούν στα βόρεια οι λευκό-

Το θαυμάσιο μονότοξο γεφύρι στη θέση "Ρουστάρα" των Φραγκάδων, με πλάτος καταστρώματος 2μ., μήκος 14 και ύψος από την κοίτη 7,80 μέτρα.





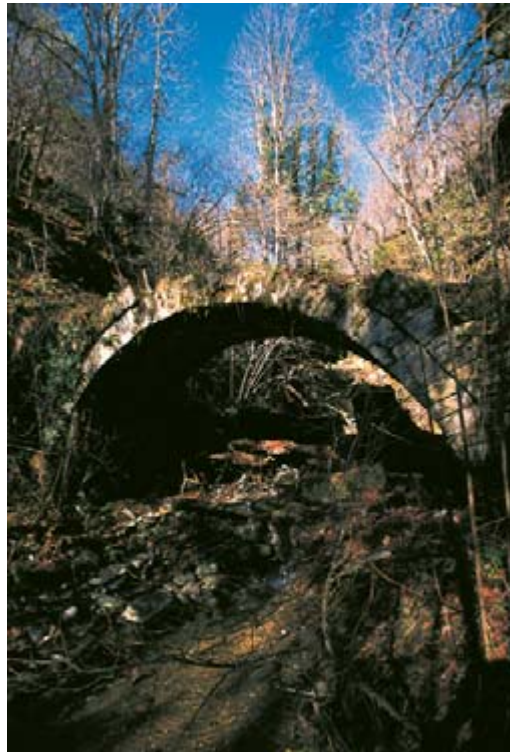




Το μεγάλο μονότοξο γεφύρι στην απόκρυφη χαράδρα των Νεγάδων. Έχει πλάτος 2,40, ύψος 5,50 και μήκος 16 μέτρα. Ελάχιστες αρκάδες διατηρούνται.

Το πρώτο γεφύρι στην αθέατη χαράδρα των Νεγάδων με ύψος 4, πλάτος 1,60 και μήκος 5 μέτρα.

Η διαδρομή από τους Φραγκάδες προς τη Λεπτοκαρυά είναι μια συνεχής εναλλαγή συναρπαστικών φθινοπωρινών εικόνων με τα ωραιότερα χρώματα της φύσης. (δεξιά)



γκριζες ορθοπλαγιές της Τύμφης. Στην φυλλοσκέπαστη πλατεία του χωριού συναντάμε τον κυρ - Τάκη, που λίγες μέρες πριν μας είχε ανοίξει την περιφημη εκκλησία των Νεγάδων. Τη στιγμή εκείνη ξεφορτώνει από ένα αγροτικό τα ξύλα του χειμώνα.

- *Τέτοια ώρα που ήρθες δεν μπορώ να σε οδηγήσω, θα σου πω όμως πώς θα φτάσεις στα γεφύρια.*

Από το νότιο τμήμα της πλατείας κατηφορίζει ένα καλντερίμι ως τα τελευταία σπίτια του χωριού.

"Δεν θα συνεχίσετε ευθεία αλλά θα στρίψετε αριστερά", είναι οι οδηγίες του κυρ - Τάκη. Στρίβουμε αριστερά αλλά μετά από λίγο βρισκόμαστε μπροστά σε δυο μονοπάτια, που, με μικρή απόκλιση μεταξύ τους, ακολουθούν σχεδόν την ίδια πορεία.

- *Και τώρα, ποιο από τα δύο;* ρωτάει ο Αλέξης.

- *Αυτή τη στιγμή δεν μπορώ να σου απαντήσω.*

Ας δοκιμάσουμε πρώτα το πλησιέστερο στο χωριό και βλέπουμε.

Περνάμε δίπλα από μερικές μηλιές με μικρά και νόστιμα ξινόμηλα, μετά όμως από τρία λεπτά το μονοπάτι τεματίζει σε ιδιωτικό χώρο που είναι φραγμένος.

- *Τώρα ξέρουμε, λέω στον Αλέξη. Είναι το άλλο μονοπάτι.*

Το δεύτερο αυτό μονοπάτι μετά από λίγο παίρνει πορεία κατηφορική προς την χαράδρα. Είναι στενό, όχι ιδιαίτερα δύσβατο και ευδιάκριτο. Μετά όμως από λίγα λεπτά καλύπτεται από τα πεσμένα φύλλα των δέντρων και περνάει μέσα από αγκαθωτές αβατινιές και πυκνή βλάστηση. Αρκετές φορές είμαστε υποχρεωμένοι να ανοίγουμε δίοδο παραμερίζοντας κλαδιά. Αν και εξακολουθεί να είναι ευδιάκριτο, είναι φανερό, πως σπάνια πια χρησιμοποιείται. Σ' ένα σημείο συναντάμε μια πεσμένη πινακίδα με την ένδειξη "Μύλους", ενώ λίγο πιο κάτω μια δεύτερη πινακίδα, όρθια αυτή, μας δείχνει την κατεύθυνση προς τα γεφύρια. Ήδη στ' αυτιά μας φτάνει ο ήχος του νερού από τη χαράδρα, η βλάστηση όμως είναι τόσο αδιαπέραστη, που μόνον να μαντέψουμε μπορούμε την παρουσία της.

Μετά τη συνεχή κατάβαση το μονοπάτι ομαλοποιείται και συνεχίζει κάτω από μια σκιερή αψίδα, που σχηματίζουν οι κλιματσίδες, οι κισσοί και τα πυκνά κλαδιά των δέντρων πάνω απ' τα κεφάλια μας. Είναι μια απολαυστική διαδρομή, παράλληλα με την αθέατη ρεματιά,



που πρέπει να βρoσκειται μερικά μέτρα χαμηλότερα. Ξαφνικά η αφίδα τελειώνει, πλατάνια, οξυές και κασιτανιές ορθώνονται πάνω απ' τα κεφάλια μας. Λίγα μέτρα πιο κάτω, μέσα σ' αυτό το εξάισιο περιβάλλον, αποκαλύπτεται το πρώτο γεφύρι των Νεγάδων. Η παρουσία του, μετά από πορεία περίπου ενός τετάρτου, μας γεμίζει με απεριόριστη χαρά. Σ' αυτό το απόκρυφο σημείο της χαράδρας επικρατεί μια διαπεραστική ψύχρα και υγρασία, ένα μικροκλίμα τόσο διαφορετικό από τη ζέστη της πλατειάς των Νεγάδων. Παραμερίζοντας τα πυκνά κλαδιά της όχθης κατεβαίνω ως την κοίτη του ρέματος και θαυμάζω το μικρό, πανέμορφο γεφυράκι, τη σοφή και στέρεα αρχιτεκτονική του, που, χωρίς καμιά συντήρηση ή επέμβαση, αντέχει αναλλοίωτη στο χρόνο. Μερικές δεκάδες μέτρα πιο πάνω σχηματίζονται πάνω σε λείους μαύρους βράχους μικρές ροές νερού, αλληπάλληλα χαριτωμένα καταρρακτάκια σε μικρογραφία, που χαρίζουν στο τοπίο μια ιδιαίτερη γαλήνη και ομορφιά. Μας λείπει ωστόσο το δεύτερο γεφύρι των Νεγάδων. Οι οδηγίες του κυρ Τάκη ήταν "σαφείς": "Κάπου εκεί κοντά στο πρώτο, θα το βρείτε". Μια πρώτη γρήγορη οπτική σάρωση της περιοχής δεν έχει κανένα αποτέλεσμα, η ορατότητα μέσα από τα πυκνά κλαδιά των δέντρων είναι πολύ περιορισμένη. Η ώρα περνάει, αρχίζω να συμβιβάζομαι με την ιδέα, ότι πρέπει να είμαι ευχαριστημένος και με το ένα γεφυράκι. Εντελώς τυχαία στρέφω το βλέμμα μου προς τα ΝΑ, σ' ένα σημείο που η βλάστηση είναι αδιαπέραστη. Και τότε, μέσα από ένα στενό άνοιγμα στις κορυφές των δέντρων, έχω ξαφνικά την εντύπωση - η μήπως είναι ψευδαίσθηση; -, ότι διακρίνω το ανώτερο τμήμα ενός τόξου. Φωνάζω κοντά μου τον Αλέξη, που παρατηρεί για λίγο προσεκτικά αλλά δεν μπορεί να μου απαντήσει με βεβαιότητα.

- *Ας κινηθούμε για λίγο προς αυτή την κατεύθυνση*, του λέω και αμέσως σχεδόν ανακαλύπτω μέσα στα άφθονα ξερόφυλλα και τα πεσμένα κάπτανα τα αδιόρατα ίχνη ενός μονοπατιού. Μετά από λίγα μέτρα το μονοπάτι ανηφορίζει και διασχίζει ένα πολύ επικλινές πρανάς, που το περνάμε με μικρά βήματα και με μεγάλη προσοχή. Σηκώνουμε τα μάτια και, 40 περίπου μέτρα απέναντί μας, προβάλλει το τόξο ενός εντυπωσιακότατου γεφυριού. Είναι μεγάλο, όλες του οι διαστάσεις - μήκος, πλάτος, ύψος -

είναι πολύ μεγαλύτερες από του προηγούμενου. Αυτή η διαφορά των διαστάσεων είναι απόλυτα δικαιολογημένη, αφού το ρέμα αυτού του γεφυριού είναι το φαρδύ, κύριο ρέμα, στο οποίο συμβάλλει λίγο πιο κάτω το δευτερεύον ρέμα του άλλου γεφυριού. Όση ώρα αχολείται με τις μετρήσεις ο Αλέξης, προσπαθώ να εντοπίσω την καλύτερη δυνατή γωνία φωτογράφισης. Δυστυχώς το γεφύρι είναι βυθισμένο στη σκιά και είναι εξαιρετικά αμφίβολο, αν ποτέ το βλέπει ο ήλιος.

Παίρνουμε αργά το δρόμο της επιστροφής. Είναι 14 ανηφορικά λεπτά με τόση ζέστη και ιδρώτα, που μας παραπέμπουν σε αυθεντικές συνθήκες καλοκαιριάτικης πορείας. Στο τέarma της διαδρομής μας περιμένει η ανταμοιβή από τη σκιά του τεράστιου πλάτανου, το πέτρινο πεζούλι και το δροσερό νερό της βρύσης της εκκλησίας.

- *Πρέπει να είσαι πολύ ικανοποιημένος*, μου λέει ο Αλέξης.

- *Ναι, και θα είμαι ακόμη περισσότερο, μόλις ανακαλύψουμε και το τρίτο γεφύρι των Νεγάδων.*

Τη φορά αυτή οι πληροφορίες είναι απόλυτα σαφείς. Σε απόσταση 1,3 χλμ. από την πλατεία συναντάμε σ' αριστερά του ασφαλτοστρωμένου δρόμου προς τους Κήπους μια πλωίδα με χάρτη της περιοχής. Αμέσως κάτω από την πινακίδα αρχίζει ένα εκπληκτικό επίπεδο μονοπάτι, με μάλακόχωμα στρωμένο με ξερόφυλλα. Πάνω από τα κεφάλια μας μας προστατεύει από τον ήλιο η ευεργετική σκιά των φυσικών αφίδων, που δημιουργούνται από τα πυκνά κλαδιά των δέντρων. Είναι εξαιρετικό προνόμιο να βαδίζουμε χαλαρωμένοι σ' αυτή την παραδεισένια διαδρομή, που παρακαλάμε να παραταθεί όσο γίνεται περισσότερο. Δυστυχώς, μετά από 4 μόλις λεπτά φτάνουμε σε μια μικρούλα ρεματιά, που πάνω της είναι χτισμένο ένα περιορισμένων διαστάσεων αλλά εξαιρετικά όμορφο γεφυράκι. Μερικά μέτρα πιο πίσω ορθώνεται άλλο ένα πετρόχτιστο αριστούργημα. Είναι μια εκπληκτική κρήνη, αφιδωτή και πλακοσκεπαστη, με αδύνατη ροή βουνίσσιου νερού. Επιτρέπουμε στους εαυτούς μας την πολυτέλεια μιας σύντομης ανάπαυλας σ' αυτό τον μικρό παράδεισο και ύστερα αναχωρούμε για τον ξενώνα, γοητευμένοι από τα αποτελέσματα του οδοιπορικού μας στα αθέατα γεφύρια των Φραγκαδών και Νεγάδων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Δεν ξέρω αν και πότε θ' αξιωθώ να πω με σιγουριά, ότι γνωρίζω το Ζαγόρι. Μετά από τόσα χρόνια και τόσες επισκέψεις, έχω την αίσθηση, πως κάθε φορά ξεκινάω απ' την αρχή. Ίσως εκεί να οφείλεται η γοητεία αυτού του τόπου. Δεν δείχνει μονομιάς τους θησαυρούς του. Τους κρατάει καλά κρυμμένους μέσα σε φαράγγια και χαράδρες, πίσω από απόκρημνες κορφές. Ας είναι λοιπόν μακριά το ταξίδι στο Ζαγόρι. **Η χαρά της ανακάλυψης, αυτό είναι που μετράει περισσότερο.**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά:

- Τον ξενώνα **ΠΕΤΡΩΤΟ** για την υπέροχη φιλοξενία του και ιδιαίτερα τον **Αλέξη** και την κυρία **Φρόσω** για τις πολλαπλές βοήθειες και εξυπηρετήσεις τους.
- Τον **Ναπολέοντα Καλογήρου**, που μας υπέδειξε και μας συνόδευσε στα αθέατα γεφύρια των Φραγκαδάων.

- Τους ευγενικούς ανθρώπους των Νεγάδων που μας άνοιξαν την περίφημη εκκλησία και μας υπέδειξαν τις θέσεις των απόκρυφων γεφυριών.
- Τέλος την **Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών** στα Ιωάννινα (τηλ. 26510/25233) για την πρόθυμη εξυπηρέτηση στην ανεύρεση της σχετικής βιβλιογραφίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ♦ Ι. Λαμπρίδου, “ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΑ”, εκδ. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1971.
- ♦ Ι. Λαμπρίδου, “ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ”, εκδ. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1993.
- ♦ Χ. Σταματοπούλου, “ΖΑΓΟΡΙ”, εκδ. οίκος “Μέλισσα”, Αθήνα 1990.
- ♦ Θ. Α. Σακελλαρίδη, “ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ”, Γιάννινα 1988.
- ♦ Μ.Κ. Οικονόμου, “ΝΕΓΑΔΕΣ, το ιστορικό χωριό του Ζαγοριού”, Αθήνα 1977.
- ♦ Ιερέως Δημ. Γ. Βουζουπλή, “ΚΕΚΡΥΜΜΕΝΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ”, Ιωάννινα.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΔΙΑΜΟΝΗ και ΕΣΤΙΑΣΗ :Ξενώνας **Πετροτώ**
- Φραγκαάδες, Τηλ.26530/71107, 26510/20235, 6944/372210, 6947/327280.

ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ και ΔΙΑΣΠΟΜΕΣ

ΑΠΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑ: 53 χλμ.

ΑΠΟ ΑΘΗΝΑ: 480 χλμ

ΑΠΟ ΘΕΣ/ΝΙΚΗ: Α) Γρεβενά-Μέτσοβο-Ιωάννινα-Φραγκαάδες: **340 χλμ.**

Β) Γρεβενά-Λίμνη Πηγών Αώου-Γρεβενίτι-Δόλιανη-Λεπτοκαρυά-Φραγκαάδες :**285 χλμ**
(Την χειμερινή περίοδο κάποια τμήματα του δρόμου είναι βατά μόνον με 4Χ4).

Γ)Πεντάλοφος-Κοιλιάδα Σαραντάπορου-Κόνιτσα-Φραγκαάδες: **360 χλμ.**

Δ) Γρεβενά-Μέτσοβο-Μπαλντούμα-Ποταμιά-Μηλιωτάδες-Καβαλλάρι-Ανθρακίτης-Διπόταμο-Φραγκαάδες :**297 χλμ.**

-ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ - ΝΕΓΑΔΕΣ: 12 χλμ. (δασική διαδρομή)

-ΝΕΓΑΔΕΣ - ΙΩΑΝΝΙΝΑ: 43 χλμ.

Τμήμα του χάρτη “Ηπειρος / Θεσσαλία”,
1:250 000 , των εκδόσεων ROAD

